Szeremley Béla: A dán modell

| 2015. április 30.

(A dán agrár- és földbirtok-politika) A dán mezőgazdaságban, amelyben a lakosság 3-4%-a dolgozik, egyszerű rend uralkodik. A mezőgazdasági termelés egyre inkább koncentrálódik, hatékonysága pedig nő. A farmergazdaságok száma 1960-ban még százkilencvenhatezer volt, ám 1990-re hetvenhétezerre csökkent, s 2000-ben csupán ötvenhétezer volt. Eközben a részfoglalkozású gazdák száma folyamatosan nőtt, így jelenleg az összes gazdálkodó kétharmada részfoglalkozású farmer. Ugyancsak a koncentráció jelei észlelhetők az átlagos farmméret esetében. Egy gazdálkodó használatában 1960-ban tizenhat hektár, míg 2000-ben negyvenöt hektár volt. A dán agrárpolitika három alappilléren nyugszik: földbirtok-politika, szaktanácsadó rendszer és szövetkezeti társulások. A dán törvények napjainkig védelmezik a családi vállalkozások alapját jelentő paraszttanyát és a földet birtokló státust. Az 1945 után is többször módosított földtörvény szerint Dániában csak az lehet farmtulajdonos, aki a tanyáján lakik, letette a megfelelő vizsgákat, amelyek nemcsak mezőgazdasági, hanem üzemvezetési, számítógépes és egyéb ismeretekből állnak. A gazda a tanyától legfeljebb tizenöt kilométer távolságra fekvő földterületet veheti tulajdonba. A harminc hektár feletti földterület birtoklásához minimum kétéves, nappali képzéssel és bentlakással megszerezhető szakképzés – úgynevezett zöldbizonyítvány – vagy szakirányú egyetemi–főiskolai oklevél és igazolt szakmai gyakorlat szükséges. A földtulajdon felső határa százhuszonöt hektár. A dán gazdálkodó – vagy amiként ők nevezik magukat: a dán paraszt – mindig a saját érdekeit, képességeit, földjének lehetőségeit, épületeit, eszközeit szem előtt tartva hozza meg döntéseit. Dániában nincs olyan szövetkezeti gazdaság, amelyben több paraszt együtt birtokolja és műveli a földet. A jelenleg érvényes földtörvény kimondja, hogy földet csak egyén (individuum) birtokolhat, jogi személyek csak különleges esetben kaphatnak belőle. Bankok és biztosítótársaságok nem vásárolhatják fel a földet. A fiatal gazda piaci áron veszi meg a szüleitől is, s ha kevés az összegyűjtött pénze, a birtok értékének hetven százalékáig kölcsönt vehet fel a hitelintézettől. Dániában drága a föld, jól terhelhető jelzáloggal, többek között ezért is juthatnak kedvező feltételekkel fejlesztési hitelhez a gazdák. (Egy hektár dán föld ára forintban három és fél millió.) Pályázni megéri, a dán parasztok jövedelmének ugyanis több mint az egynegyede (Ausztriában mintegy a fele) közvetlen EU-támogatásból áll. A dán földbirtok-politika liberalizált feltételei a következők: – Ha valaki tanyát szeretne

vásárolni, birtokolni, akkor állandó lakhelye a tanya, ahol él és dolgozik, vagyis helyben adózó lakosnak kell lennie. – A helyi gazdaközösségeknek nyilatkozniuk kell arról, hogy nincs helyi igénylő az eladásra kínált földre. – Ha a gazdaság harminc hektárnál nagyobb, akkor törvényi előírás a mezőgazdasági szakképzettség (zölddiploma). – Ha két gazdaságot egyesítenek, az így keletkező terület százhuszonöt hektárnál nem lehet nagyobb. – Egy gazdának három birtoka legfeljebb tizenöt kilométerre lehet egymástól. – Egy tanya vagy gazdaság egy statisztikai egységet jelent. – Egy gazda annyi állatot tarthat, amennyi után a keletkező szerves trágya a saját birtokán elhelyezhető (szigorú környezetvédelmi előírások). (Szaktanácsadás) A dán gazdák munkáját rendkívül hatékony szaktanácsadó és továbbképző rendszer segíti. A szaktanácsadás országos szervezete és regionális intézményei a gazdaszervezetek (érdekképviseletek) tulajdonában vannak. A néhány évtizeddel ezelőtt kialakított jelenlegi szervezetre az jellemző, hogy költségviselői az úgynevezett kisgazda- és nagygazdaszervezetek, amelyek a gazdák tagdíjai alapján járulnak hozzá az alapszolgáltatások fenntartásához. Ezek az intézmények nyújtják a legtöbb gazda számára a könyvelési, pénzügyi és hitelezési tanácsadói szolgáltatást, amelyekből a legkülönbözőbb elemzéseket képesek elkészíteni. Kezdetben az állam 100%-os, később 70%-os, jelenleg 40%-os támogatást nyújt a szaktanácsadói rendszer fenntartásához. Manapság a szaktanácsadói szervezetnek olyan felkészült intézményei vannak, amelyek az EU és az állam részére is megbízásokat tudnak teljesíteni. Rendkívül tanulságos a tanácsadók kiválasztásának és érdekeltségének szempontjai: – A tanácsadó úgy tudjon beszélni, hogy megértsék (nem feltétlenül profi oktató). – Legyen becsületes ember, akiben a gazdák megbízhatnak. – Szakmai téren legyen ügyes, s legyenek gyakorlati tapasztalatai (nem kell feltétlenül egyetemi végzettség, elég a zöldbizonyítvány). – Csak helyi tapasztalatot szerző tanácsadó lehet központi tanácsadó. – Olyan tanácsot kell adni, amelyen keresni tudnak a gazdák. – Ha valakitől nem kérnek tanácsot, elveszti a munkáját. (A dán szövetkezetek) A dán szövetkezeti együttműködések a Nikolai Frederik Se-verin Grundtvig püspök által életre hívott keresztény–szociális ihletésű, népfőiskolai képzési és szövetkezetfejlesztő mozgalmakhoz kapcsolhatók, nemcsak Dániában, hanem egész Skandináviában. A dán szövetkezet olyan társulás, amelyben több gazdaság valamilyen gazdálkodási műveletet közös üzemben végez vagy végeztet el, ám úgy, hogy a gazdaságokat függetlenül hagyja. A szövetkezet a tagok tevékenységét előmozdító szerveződés, valójában kisvállalkozói beszállítórendszer. A szövetkezés fő célkitűzése: a tagok által irányított termelői közösség létrehozása abból a célból, hogy a tagok termékeit optimális áron adja el, s kockázatukat mérsékelje (biológiai és kereskedelmi ciklus összehangolása). A szövetkezeti vállalkozás a tagok önálló vállalkozásának, vállalkozási

sikerességének előmozdítása érdekében mindig üzemszervezési vagy piaci előnyök megszerzéséért folyik. A szövetkezet tartalma marketingértelemben éppen ezért maga a vállalkozás. A szövetkezet azért a vállalkozásért jön létre, amely tevékenységét illetően a tagok önálló gazdálkodásától elkülönült gazdasági egység, ugyanakkor annak elválaszthatatlan részét, mintegy folytatását jelenti. Tekintettel arra, hogy a szövetkezet egyben az azonos érdekű tagok csoportosulása, amelynek közvetlen irányításába személy szerint a tagok nem kapcsolódnak bele, tulajdonosi jogaikat közvetett módon, választott testületeik által gyakorolják. A társulás vállalkozási–piaci jellegéből adódóan a tagok érdeke a vállalkozás stabilizálása, jó stratégiai döntések meghozatala. A tagok szövetkezeti vállalkozásának élén a menedzser áll, aki az operatív vállalatgazdálkodási szakmai ügyeket irányítja. A dán mezőgazdasági termelők piacra jutásának alappillére a szövetkezeti társulás (vágóhíd, tejfeldolgozó stb.), amelyeknél erőteljes koncentrálódás ment és megy végbe. A szövetkezeti tulajdonban levő vállalatok piaci részesedése bizonyos termékpályák esetében megközelíti a 100%-ot. A sertésvágás és a tejfeldolgozás 98%-a a szövetkezeti vállalatoké. A gazdatulajdonban levő vállalatok erős versenytársai a világ legnagyobb cégeinek. Jó példa erre az a rendkívül nagyméretű élelmiszer-ipari fuzionálás, amellyel a dán MD FOOD és a svéd ARLA létrehozta a világ legnagyobb tejipari egyesülését – mint szövetkezeti társulást –, az MD-ARLA-t. A feldolgozóipar, amelyben az ágazat profitja lecsapódik, a gazdák szövetkezeteinek tulajdonában van, így azután az ágazati haszonból annyit építenek be a sertés- vagy tejtermékárakba, s annyit fordítanak a fejlesztésre, amennyit az egész vertikum nemzetközi versenyképessége szempontjából jónak látnak. (A dán mezőgazdaság intézményi keretei) A dán agrárgazdaság középpontjában a farmer áll. A farmerek érdekképviselete, képzése, szolgáltatásokkal való kiszolgálása és termékeik minél feldolgozottabb formában való piacra juttatása jól működő rendszert, a dán modellt alkotja. A dán mezőgazdasági tanács az a csúcsszervezet, amely felépítésében gyakorlatilag a teljes dán mezőgazdaságot és élelmiszeripart lefedi. A tanács negyvenkilenc állandó tagja a szövetkezeti nagy feldolgozó szervezetek, a farmerszövetségek, a regionális küldöttek és valamennyi fontosabb mezőgazdasági szerveződés képviselőiből tevődik össze. (Dániában nincs agrárkamara.) A dán farmerszövetség régebben – mintegy száz éven keresztül – három szervezet: a százéves múltú nagy gazdaságok szövetsége, a kétszáz éves, különböző méretű gazdaságokból álló farmerunió, valamint a százéves, kisebb vállalkozókat tömörítő családi gazdálkodók szervezetének együttműködése volt. A legutóbbi fuzionálások, vagyis 2003 óta egy szervezetként működik, több szekcióval, amelyek az új helyzetben együtt, de elkülönülve dolgoznak. Az érdekképviseletek közös regionális irodákat tartanak fenn big farm section, farmer union section és

family section néven. A szervezetek munkája iránti igény kétféle jellegű. A kormányzati bürokrácia komplikált, nem könnyen érthető, ezért gondolni kell a törvények, a direktívák, a pályázati kiírások és a kontroll kialakítására. Másfelől a farmerek az egyszerű és gyakorlatias segítséget igénylik, s nemcsak az érthetőséget, hanem a közreműködést is. Mindezek összehangolása csak a kormány és a gazdaszervezetek folyamatos párbeszéde révén valósulhat meg. A farmerszövetség létrehozott egy szakértői csoportot, amely a gazdákat segíti a pályázatok kitöltésében. A fokozatos fejlesztés eredménye a gazdák által működtetett számítógépes pályázatkezelő rendszer. A gazdák információval való ellátását a hetente megjelenő újság és weboldal, a helyi szervezetek lapjai, a szakmai találkozók, a tanfolyamok és a szaktanácsadások segítik (ez utóbbira szerződést kötnek a gazdákkal). (A dán agrár-kisvállalkozói beszállítói rendszer) A mezőgazdasági alapanyagot előállító termelők többsége kis- és középvállalkozásban, jellegzetes családi vállalkozási formában működik. Az általuk előállított mezőgazdasági termék valójában csak nyersanyag, amelynek fogyasztásra kész és kiszerelt, kiskereskedelmi forgalmazásra alkalmas élelmiszerré való alakítása minden esetben termékspecifikus élelmiszer-ipari feldolgozást igényel. Az élelmiszer-feldolgozó ipar integrál, összegyűjti az ipari feldolgozásra alkalmas, egyforma minőségű, élelmezés-egészségügy szempontjából megfelelő mennyiségű árut. E nagy tömegű árumennyiség előállításában sok-sok kis- és családi vállalkozás vesz részt, szakosodott formában. Ha az élelmiszer-ipari üzem termelői tulajdonban levő tejfeldolgozó, vágóhíd, gabona közraktár vagy hűtőház, akkor nemcsak az átvételi biztonság növekszik meg, hanem a termelő fizetési és jövedelemgaranciát is kap, így az állam a termelők 15–20% részhányada esetén közgazdasági szabályozásán keresztül az egész piacot befolyásolni tudja. Az agrártermeléssel foglalkozók döntő többsége valamilyen formában rászorul szűkebb vagy tágabb környezetének segítségére, mivel a saját családi gazdaságában – gyakran részfoglalkozásban – előállított árumennyiség viszonylagos kicsisége, romlandósága és nyersanyag-feldolgozási igénye elengedhetetlenné teszi az összefogáson alapuló gazdasági érdekérvényesítő képesség növelését. Az európai piac globális méretű piac, amelyben a koncentrált kereslettel szemben csak koncentrált kínálattal tudnak a gazdák helyt állni. Ha a gazdálkodók meg akarják őrizni önállóságukat a mezőgazdasági alaptevékenységük eredményességét javító és termékeiket piacra segítő társulásokban, egyedül a szövetkezeti jogi keret jöhet számításba. Minden más gazdasági társasági forma esetében az alapító tagok kivásárolhatók, kiszoríthatók a vállalkozásból. Így előbb-utóbb nem a tagok számára fontos üzemkiegészítő tevékenység és az átvételi garancia ügye, hanem a gazdák családi vállalkozásaitól érdekeltségben elszakadt tőkehozadék válik meghatározóvá. A szövetkezeti alapelvek érvényre juttatása a piacgazdaság

keretein belül új kereteket ad a kistérségi, regionális vagy nemzetközi munkamegosztásnak, illetve versenynek. A tagok szolidaritása változatlanul a kontraszelekció nélküli esélyegyenlőség megteremtését szolgálja. A modern marketing keretein belül – miközben az egész szövetkezeti csoport külön is verseng a hazai és nemzetközi piacokon – a termelők egymás között is versenyeznek a minőségi áru-előállításban és hatékonyságban, költségeik arányos csökkentésében. Ennek tudható be, hogy nincs egyetlen fejlett, piacgazdasággal bíró európai vagy tengerentúli ország sem, ahol a szövetkezeteket is érintenék a monopóliumellenes törvények. (A szövetkezet tagjai közötti verseny magában is monopóliumellenes.) A világ szövetkezeti rendszere napjainkban azzal foglalkozik, hogy új áramlatokat, új azonosságot, identitást bontakoztat ki ebben a változó környezetben, amelyben élünk, s amelyre a gazdaság globalizálódása és a piac liberalizálódása jellemző. A szövetkezetek társadalmi-gazdasági környezetében egyik oldalon a piac van, a másik oldalon pedig az emberek boldogulásának igénye. A piac igényli a versenyt, vagyis a szövetkezeti társulásoknak gyakorlatilag hatékony és eredményesen gazdálkodó vállalkozásoknak kell lenniük, vagyis nyereséges mérleggel kell a gazdasági évet zárniuk. Ugyanakkor alapvetően fontos annak hangsúlyozása, hogy a profitot eszközként, nem pedig egyedüli célként fogják fel. Ez segít abban, hogy a szövetkezők és a szövetkezetek működési területén élők a tevékenységükhöz szükséges szolgáltatásokhoz hozzájussanak, s ezáltal anyagi előnyökben részesüljenek. (A dán szövetkezet alapelvei) A dán szövetkezeti alapelvek valójában megegyeznek a rochdalei és raiffeiseni szövetkezeti elvekkel, amely manapság is a szövetkezeti társulások alapnormáit jelentik. Tartalmuk csupán annyit változott, hogy a modern kor társadalmi és piaci gyakorlatának megfelelően alkalmazzák. Használhatóságukat semmi sem bizonyítja jobban, mint a dán farmerek eredményei, valamint az élelmiszer-feldolgozó, értékesítő és szolgáltató szövetkezeti vállalatok nemzetközi sikerei. Önkéntesség és nyitott tagság, szövetkezeti demokratizmus (egy tagnak egy szavazata lehet), korlátozott tőkekamat, nonprofit jelleg, személyes közreműködés, arányos részesedés, valamint demokratikus nevelés–képzés jellemzi őket. Nézzünk ezek közül néhányat! 1. Önkéntesség és nyitott tagság. Az önkéntesség a szövetkezeti demokrácia kiindulópontja, amely egyben a tagok ama késztetését is megjeleníti, hogy valamely közös tevékenység érdekében a szövetkezés tagjai hajlandók bizonyos egyéni jogosítványaikat az együttműködés érdekében korlátozni, s ezzel arányosan a közös cselekvés jogosítványait megnövelni. Ez az önkorlátozás egyben azt a toleranciát is jelenti, amely elismeri és lehetővé teszi a társuló tagok azonos elveken alapuló közös fellépését. A nyitott tagság az együttműködés fenntartásához és bővítéséhez elengedhetetlenül szükséges követelmény, amely minden potenciális szövetkezeti tag részére lehetővé teszi az azonos jogok

melletti csatlakozást azon esetben, ha a társulni szándékozó tag elfogadja a többség által kialakított együttműködési elveket, illetve annak írásos szabályait. Az önkéntesség és nyitott tagság mellett kiegészítő elvként kell elfogadni az úgynevezett identitás elvét. Ez azt jelenti, hogy a tag azonosul – éppen az önként vállalt jogviszonyon keresztül – a szövetkezeti célkitűzésekkel, elősegítve a minél teljesebb megvalósulásukat. Ezért a tag és a szövetkezet között kettős kapcsolat áll fenn. Egyfelől a tag a szövetkezet résztulajdonosa, tehát tulajdonostársa, másfelől üzletfél, mert használja a szövetkezet szolgáltatásait, élvezi az abból eredő előnyöket. 2. Szövetkezeti demokratizmus. A szövetkezeti demokratizmus és az azonos jogokon nyugvó együttműködés alapelve, hogy minden tagnak azonos jogosítványa van, függetlenül attól, mekkora gazdasági erőt képvisel, illetve mikor társult a szövetkező tagokhoz. Az egy tag, egy szavazat elve egyúttal azt is magában foglalja, hogy a partneri viszonyban nemcsak a választás és választhatóság demokratizmusa érvényesül, hanem azonos feltételek esetén a gazdasági együttműködésben is minden tagot azonos jogok illetnek. Mindezekből következően téves lenne az a megközelítés, amely szerint a kicsi és a nagy együttműködésének nincs gazdasági terepe, mert a nagyobbakat hátrányok érik. A nagyobb szolgáltatási volument igénybe vevő vagy nagyobb árutömeget beszállító, értékesítő termelő–gazdálkodó arányosan nagyobb hozzájárulást fizet, természetesen nagyobb arányban is részesül a közös tevékenység költségeiből vagy eredményeiből (árbevételéből). Aki nem fejleszt, annak romlik a hatékonysága, így kiesik a versenyből. Az egyre növekvő koncentráció azt mutatja, hogy a szövetkezés nem szűkíti, hanem kiteljesíti a piaci versenyt. (Hazánkban a szövetkezeti alapelvek közül az egy tag, egy szavazat elve váltja ki a legtöbb értelmezési vitát a tőkehasznosító társasági szemlélethez kötött, illetve attól elszakadni nem tudó vagy nem akaró személyek és érdekcsoportok körében. Ennek okai azok a tévhitek, amelyek az esélyegyenlőséget megvalósító beszállítói, szolgáltatói és a tagok önálló gazdaságát előmozdító szövetkezéssel azt a vállalati szemléletet állítják szembe, amelyben a választott vezetőség és a menedzsment azonosságából öszvérállapot következik – tulajdonképpen ez se nem szövetkezet, se nem vállalat.) 3. Korlátozott tőkekamat. Ez fejezi ki, hogy az együttműködés tartalma nem a tőkehasznosítás, hanem a közös társulásban és szolgáltatásban megnyilvánuló együttműködés. Mindezekből következően mindazok a vállalkozók, akik nem a saját tevékenységük előmozdításában, hanem tőkehasznosításban vagy kamatjutalékban érdekeltek, nem a szövetkezeti együttműködési formát választják. A korlátozott tőkekamat elve szorosan összefügg a nonprofit jelleggel, mintegy kiegészítve és értelmezve azt. A tagok alapérdeke a szolgáltatás fenntartásához, bővítéséhez, hatékonyságának növeléséhez fűződik. Ezen elkötelezettség miatt Dánia és az Európai Unió fejlett agrárgazdaságú országainak gyakorlatában nem csupán a hozam- és

költségszámítások alapján elért mezőgazdasági termelés versenyképessége a nemzetgazdasági fejlesztés egyedüli meghatározója. A népességmegtartás érdekében való jövedelemkiegészítés és foglalkoztatáspolitika társadalmi szinten sokkal olcsóbb és humánpolitikai vonatkozásokban kezelhetőbb eljárás, mint a munkanélküliség segélyalapjainak feltöltése. A rurális népesség agrártevékenységének fenntartása ugyanakkor jól hasznosuló környezetvédelmi és turisztikai háttéralapot is jelent. 4. Nonprofit jelleggel működő szövetkezetek. A nonprofit rendszer lényegét illetően számos tévhit terjedt el a köztudatban, ami rendkívüli módon nehezíti az ilyen típusú termelői önszerveződések előnyeinek felismerését. A félreértések legtöbbször abból adódnak, hogy a nonprofit rendszeren egy általános haszonnélküliséget feltételeznek a gazdálkodók, holott tulajdonképpen csupán az eredményelosztás módjáról van szó. A dán állam a társulásokat rendkívül kedvezményesen adóztatja, mivel a gazdák tevékenységének részeként kezeli. 5. Demokratikus nevelés–képzés. Az együttműködés szükségességének, illetve formai és tartalmi módjának tudatosítása már a szövetkezetszerveződések száz évvel ezelőtti időszakában is rendkívül fontos volt. Az együttműködés szabályait még napjainkban is tanulni kell. A gazdákkal mint szövetkezeti tagokkal – gyakorlati példák bemutatásával – el kell tudni fogadtatni, hogy csak abban az esetben tudnak az élelmiszer-gazdaság piaci keretei között eredményesen működni, ha önállóságukat részben feladva koordinálják tevékenységüket. A felismerés szükségszerűsége és az együttműködés gyakorlati realizálása teszi lehetővé számukra a feldolgozókapacitások kihasználását, a megfelelő piaci nagyságrend elérését, valamint a minőségi termeléshez szükséges minőség-ellenőrzés széles körű alkalmazását. A demokratikus nevelés és képzés gyakorlata valójában folyamatos feladat minden szövetkezeti együttműködésben. A demokratikus jelleg az esélyegyenlőség érvényre juttatása érdekében szükséges magatartásformát is jelent, amelyben a tagok önérdek-érvényesítő képessége minőségi versenyben érvényesül. A kontraszelekció tényleges kiszűrését a szabályok és szabályrendszerek garantálják. A tagok termelésének, termékeik minőség-ellenőrzési rendszerének belső szabályzatai rendkívül konkrétak, tárgyilagosak, vagyis mérhetők és visszakövetkeztetésre alkalmasak. A bizalmi tőke természetesen nem létezhet megfelelő visszacsatolás, vagyis folyamatos tagi ellenőrzés nélkül. A tagok állandóan ellenőrzik a szolgáltatási, feldolgozási, üzemi tevékenységet végző menedzsmentet. Folyamatosan választ kérnek a gazdasági eredményességüket meghatározó kérdésekre. Számon kérik: a menedzsment mindent megtett-e annak érdekében, hogy a legjobb szerződéseket kössék a késztermékek értékesítésére, a legjobb technológiát vezetik-e be a feldolgozóipari termelésbe, a legjobb munkatársakat alkalmazzák-e piackutatási munkájuk során, nem fize-tik-e túl az alkalmazottakat, s megfelelő költséggazdálkodást

alkalmaznak-e. A tagok közül választott képviselők nemcsak a stratégiáért felelősek, hanem a pénzügyi ellenőrzésért is. A tagok képviseletét ezért csak azok a tisztségviselők láthatják el, akiknek egy-egy szakterület felügyelete során minimális ismereteik vannak. Felkészítésük nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szükséges kérdéseket időben és térben fel tudják tenni, illetve munkájuk segítésére a megfelelő szakértőket ki tudják választani. A felkészítések során külön szakértői csoport foglalkozik azzal, hogy az igazgatóság és a felügyelőbizottság tagjai a menedzsmentet nehéz kérdésekkel sarokba szoríthassák annak érdekében, hogy megbízható választ kapjanak a gazdálkodás valós helyzetéről. Ezekre a feladatokra rendszeresen szövetkezeti tagokat és tisztségviselőket kell kiképezni. (A dán gazdálkodók és szövetkezetek kapcsolatai és piaci helyzete) A dán modell sajátosságai összefoglalva a következők: 1. Tulajdonjog: a) a farmer tulajdonosa a földnek, b) a farmer tulajdonosa a feldolgozásnak. 2. A szövetkezet: a) érdekközösség (intézmény), b) stratégia (tagok mint tulajdonosok), c) vállalkozás (menedzser operatív irányítása). 3. Minőségi termelés és ellenőrzés. 4. Technikai színvonal és műszaki fejlesztés. 5. Tevékenységi kötődés (minden társulásnak egyféle célja van). 6. Oszthatatlan közös vagyon. 7. Nagy piaci részesedés. Az egyik szövetkezeti alapelv, hogy minden szövetkezeti szervezetnek kötelessége a tagok előnyeinek növelése érdekében együttműködésre törekednie más szövetkezetekkel helyi, országos és nemzetközi viszonylatban egyaránt. A szövetkezeti rendszerek több országban külön, egymás közötti kapcsolataikat illetően többé-kevésbé zárt szektort alkotnak. A szövetkezeti szektor hatékony működését és egybefogását a szövetkezeti banki rendszer szavatolja. Dániában a szövetkezeti társulások az elmúlt évtizedek során annak érdekében fuzionáltak, hogy elkerüljék a gazdák szövetkezeteinek értelmetlen versengését. Ennek eredményeként a dán tejtermelő és sertésnevelő szövetkezeti vállalatok a nemzetközi piacon is versenyképes, nagy alakulatok. A termelői tulajdonlás formája – jogi kerete – az egyre bővülő szövetkezeti vállalkozás. Például egy újabb fuzionálást követően 2002-ben a Danish Crown (a jelenleg megmaradt két sertésfeldolgozó közül a nagyobbik szövetkezeti vágóhídi társulás) mintegy huszonkétmillió sertést vág (több telephelyén), s csaknem huszonkétezer gazda tulajdona. A vágóhíd működése egy kisvállalkozói beszállítói rendszerre hasonlít, amelyben azonos minőségért, azonos fizetési feltételekkel, azonos pénzt kapnak a gazdák. Így jött létre a dán és a svéd tejtermelők közös tejfeldolgozó üzeme, a már említett MD-ARLA, amelyben a viszonylagos kicsinység ellenére a nagyság előnyeit élvezhetik a gazdák. A dán szövetkezetek egyszerre helyi és térségi jellegűek. A falvakban működő gazdák egyéni termelése képviseli a helyi jelleget, termelésüket pedig a közös tejfeldolgozóban, vágóhídon vagy raktárházakban dolgozzák fel, így együttesen adják a térségi jelleget. A szövetkezetekre jellemző koncentráció

következtében bármely térségben gazdálkodik a tejtermelő, az egyik központi tejszövetkezethez fog tartozni, s ez garantálja a szövetkezeti társaságnak az adott termékre való specializálódását. A dán mezőgazdasági termelők az élelmiszer-alapanyag előállításától egészen a nagykereskedelmi áruelosztásig teljes rendszert alkotnak, azaz ők döntenek a feldolgozásról, meghatározott termék előállításáról, valamint a termékek üzletekbe való szétosztásáról. Sőt, saját szervezeteik végzik a megtermelt termékek, a felhasznált műtrágya és más kémiai anyagok hasznosításának ellenőrzését, beleértve azt is, mennyire hatékonyan termelnek a gazdák. Mindezeknek eredményeképpen tevékenyen részt vehetnek az árak alakításában, új technológiák bevezetésében. A dán gazdák jogai és kötelezettségei) A hagyományosan korrekt módon együttműködő dán gazdákat céljaik megvalósításában, valamint a kötelezettségeikben és jogaikban való biztos eligazodásban belső szabályzataik segítik. Legfontosabb az alapszabály, amely – a kötelezettségeket és jogokat mintegy összefoglalva – belső alkotmányként írja elő az együttműködés fő szabályait. Az alapszabály rögzíti az értékesítés, az áruleadás és -átvétel, a szerződéses kötelezettségek, az eredményfelosztás és a társulás egyéb fontos feltételeit, például a tisztségviselők választását, az irányítás fórumait, vitás ügyek rendezésének módját stb. A tagok jogai a következők: biztos értékesítés (a társulás átvételi kötelezettsége), a lehető legmagasabb ár és nyereség-visszaosztás, valamint a feldolgozó- és kereskedelmi cég tulajdonjoga. Kötelezettségeik és hátrányaik: leadási kötelezettség a társulásnak, nincs ártárgyalás, s közös a felelősség a szövetkezeti vállalat adósságáért. A tagok jogai és kötelezettségei a mérlegelv szerint igen kiegyensúlyozottak. Például a tag köteles minden termékét a szövetkezeten keresztül értékesíteni, amely viszont köteles azt teljes egészében átvenni, s a lehető legnagyobb árat fizetni érte. A tagok egyenlősége nyilvánvalóan egyszerű. Azonos áruért, azonos feltételek mellett, azonos pénzt fizet a szövetkezet. Minden tag egyforma lehetőséggel juthat információhoz, s mindezek valódiságát ellenőrizheti. A tagok együttműködése rendkívül gyakorlatias, üzleti érdekeiken alapul. A közös feldolgozás és eladás biztonságosabb, s a hozzáadott értékkel megnövelve nagyobb a jövedelem. (A magyar és a dán termékpálya összevetése) Működésük alapvető különbsége valójában szervezettségük és érdekeltségi rendszerük különbözősége. Dániában az áruátvételt, a felvásárlást, az élelmiszeripart, a vágóhidat, a tejüzemet, a malmot, a nagykereskedelmet, az áruelosztást és az exportot a kiskereskedelemig való átadásig a szövetkezeti termelők közösen birtokolják, míg a magyar példáról ugyanez nem mondható el. A hazai termelőknek nincs érdekérvényesítő képességük. Ennek következménye, hogy a termelőnek nincs valós piaci információja, a piaci kockázat hátrányainak többsége visszahárul rá, miközben a jövedelemelosztásra nincs befolyása. A termékpályaszakaszok egymástól elkülönült tulajdonosi pozíciója következtében

vagy aránytalanul megdrágul és eladhatatlanná válik a végtermék a szakaszonként ráraródó áfa- és nyereségigény miatt, vagy üzembiztosan tönkreteszi a termelőt. A dán modellhez hasonló hazai termelői érdekeltségű élelmiszeripar hiánya és az erre irányuló fejlesztések elmaradása az alábbi főbb okokra vezethető vissza: – Történetiségében meghatározó a „Hangya mint a magyar Raiffeisen” szövetkezeti rendszer 1945 utáni tudatos szétrombolása a kommunista hatalomátvételt követően, hogy beterelhetők legyünk a kollektivizmus egyéniséget pusztító aklába. – Az európai szerves agrárfejlődéshez való visszacsatolás különlegesen kedvező lehetőségét elmulasztottuk a rendszerváltozás magánosítási folyamatában. Elmaradt a parasztpolgárosodás. – A rendszerváltoztatás óta egyetlen kormánynak sem volt európai léptékű és nemzeti hagyományokon alapuló agrár- és vidékfejlesztési stratégiája. – A rendszerváltoztatás óta egyetlen kormányban sem volt kellő politikai akarat távlatos építkezést segítő fejlesztésekhez. – A rendszerváltoztatás után nem alakult ki széles körű, gazdálkodói összefogáson alapuló érdek-képviseleti intézményrendszer. – Az egymástól politikailag is elkülönült termelői érdekképviseleteknek a mai napig identitászavaraik vannak. Kiutat a termékpályás szövetkezés folyamatának európai utas felgyorsítása jelenthetne, amelynek előnyei összefoglalva a következők: – Tulajdonformától és méretaránytól függetlenül lehetővé teszi egy-egy termékpálya mentén az együttműködést a termelők között érdekazonosságban, vagyis esélyegyenlőséget teremt a különböző termelőegységek számára, így a részfoglalkozású termelőket is piacra viszi. – Mivel a termelés elsősorban a minőségi fejlesztésen alapul, vagyis nem a menynyiség, hanem a minőség és az eredményesség versenyez (minőség-ellenőrzés), ezért jóval modernebb, mint az üzemi koncentráció. A minőségi követelményeknek eleget téve a termelő szolidáris lehet a társaival szemben, mert sem ő azok ellen, sem azok vele szemben nem játszhatók ki. – Azáltal, hogy megszünteti az ellenérdekeltséget a pályaszakaszok között, sokkal átláthatóbbak az érdekviszonyok, s közvetlenebbek a garanciák. Így rendkívül gyorsan megteremthető a bizalmi tőke az együttműködő felek között. – Az élelmiszer-ipari integráció közvetítése igényli az előszervezést, a feldolgozó és forgalmazó pályaszakaszok szereplői nem vehetik el a gazdálkodótól a végtermék hozamából neki járó arányos jövedelmet. A termékpályán képződő eredményelosztás arányos az értéktöbblet-előállítással, vagyis a szövetkezet által elért haszon (profit) a beszállítás arányában illeti meg a tagokat. – Hosszú távon növeli a termelésbiztonságot (termelőcentrikus, önintegrátor). – Az értékesítésben is biztonságot ad a termelőnek azáltal, hogy elősegíti az optimális ár elérését (teljes termékmennyiségre), vagyis a biológiai és kereskedelmi ciklusokhoz kapcsolódó ármozgások legelőnyösebb szintjét keresi meg. – A nyitott szövetkezeti elv, azaz a változó tagság a későbbi csatlakozók számára is azonos

paritást nyújt. – A szövetkezet a piac felé profitérdekelt, míg a beszállítók mint tulajdonosok felé nonprofit jellegű, vagyis visszaosztja nekik a nyereséget. Ez a döntően nonprofit elv alapján való eredményelosztás csak a termelők számára vonzó. – A mezőgazdaságban kedvezőbb, mint bármely más társasági forma, mert a valóságos piaci versenyben tőkemegtakarítást végez, s azzal, hogy másodlagos piacot teremt a nagyobb termelőknek és szolgáltatóknak, lehetővé teszi a gyorsabb fejlődést mind az elsődleges, mind a másodlagos szövetkezetek szintjén. – A kisebb gazdaságokat és a részfoglalkozású termelőket is megvédi a kiszolgáltatottságtól és a nepperektől. – A kistermelők szövetkezéseinek a nagyobb jövedelem és a nagyobb biztonság miatt a hitelező bankok, a biztosítóintézetek és a kapcsolódó szolgáltatószervezetek előnyöket nyújtanak, például szállítás–tárolás, minőség-ellenőrzés, piackutatás és mindennemű fejlesztési tevékenységi körben. – Az agrárrendtartás részére visszakereshető információt nyújt, amely az EU-CAP viszonylatában belső intervenciós követelmény. – Az Európai Unió agrárpolitikájának új irányai a direkt termelői támogatást és az értékesítő szervezetek állami eszközökkel való segítését helyezik előtérbe. – Végül nem szabad elhanyagolni azt az érzelmi kapcsolódást, amelyet a csapatverseny felemelő, szövetkező szellemisége magában hord, s a szakmai összetartozáson túl a helyi, a térségi és a nemzeti identitást is erősíti. (A részfoglalkozás térhódítása) A részfoglalkozás a dán mezőgazdaságban kifejezetten piacnyerési céllal folyik. Az agrárpiac nemcsak a speciális ágazatokban, hanem kivétel nélkül minden ágazatban – legalábbis jelenleg – nyitott a részfoglalkozásúak termékei iránt. A részfoglalkozás sokszínűsége kifejezetten a termelők gazdasági kényszere. Minden részfoglalkozású személy sajátos egyéni körülmények között vállalkozik mezőgazdasági termelésre. Ebben a vállalkozásában nemcsak szellemi és fizikai képességei, hanem családi körülményei, a főfoglalkozásban tőle megkövetelt időhasználat, a lakóhelyi kötöttségek és nem utolsósorban a termőterület, illetve a termeléshez szükséges építmények térbeli elhelyezkedése gyakorol hatást a főmunkaidőn kívüli tevékenység tárgyának megválasztására. Ezért a feltételek alakulásához időről időre alkalmazkodni kell, esetenként terméket kell váltani. A mezőgazdasági tevékenység nagy része ciklikus és szezonális jellegű, ezért a főfoglalkozású gazdálkodók mellett sok részfoglalkozású kisegítőre is szükség van a hatékony termelés érdekében. Manapság a részfoglalkozású gazdák aránya Dániában megközelíti, az Európai Unióban pedig meghaladja a 70%-ot (nálunk 95% feletti). Tevékenységük integrálása a főfoglalkozású gazdákkal azonos módon folyik, termékpályánként elhatárolva, térben és időben ütemezve. Külön szervezést vagy munkamegosztást nem igényel. Különösen ott fontos ez, ahol a település vagy a gazdák tőkeerejének kicsinysége miatt az egyéb – nem mezőgazdasági jellegű – tevékenységek is csak részfoglalkozású személyt igényelnek. A részfoglalkozás a

magyar jövedelmi viszonyok mellett túlnyomórészt jövedelemnövelő tényező, s csaknem mindig a normális munkaidőt meghaladó tevékenység. Vitathatatlan, hogy esetenként a kedvtelés motiválja ezt, azonban hobbiból inkább a saját háztartás fogyasztása bővül. A magyar turizmus egyfelől részfoglalkozást, másfelől szezonális munkacsúcsot jelent. Például a balatoni idegenforgalom alig három hónapot jelent, de mit tegyen a szabad munkaerő az év többi kilenc hónapjában? Marad a részfoglalkozás lehetősége a helybéli lakosok jövedelmi helyzetének, megélhetésének erősítésére az agráriumban, az önkormányzatoknál és a szolgáltatásban. A munkaerőmérleg vonatkozásában érdekes összevetés, hogy százezer hektár intenzív szőlőterület több munkát igényel, mint tizenötmillió hektár gabona, nem beszélve a kapcsolódó agrárbiznisz-hozadékról. Ezen a téren átfogó szervező – piaci érdekérvényesítő – szolgáltatásról alig beszélhetünk Magyarországon, noha ez is mércéje EU-konformitásunknak. Az értékesítés biztonsága minden esetben meghatározó. A piacra jutáshoz nem elegendő a jó minőségű termék, a megfelelő hatékonyságú termelés és a kedvező költség, illetve a támogatás – a realizáláshoz érdekérvényesítő piaci szervezetre is szükség van. Ezt a szolgáltatófeladatot végzik a dán szövetkezetek. (A részfoglalkozásúak érdekérvényesítése) A részfoglalkozású termelőnek – éppen, mert van főfoglalkozása vagy másik részfoglalkozása – viszonylag kevés ideje van termékeinek előnyös értékesítésére. Gyakran elegendő tőkéje sincs a tartósításhoz, az élelmiszer-ipari feldolgozáshoz, ezért jobban rá van utalva olyan bizalomra épülő kapcsolatra, amely csak a szövetkezés útján érhető el. Az állattenyésztési és kertészeti termékek részfoglalkozású termelőinek fontos a piacozási gondok ellenőrizhető kezekbe való átadása. A termékpályás szövetkezés Dániában a részfoglalkozásúak számára elsődleges szervezeti megoldás. A piaci ellenérdekelt személyeknek, illetve szervezeteknek a termelő és fogyasztó közötti kapcsolatból való kiiktatása hagyományosan szövetkezés útján valósul meg. (Az ilyenfajta szövetkezés kezdetleges formái Magyarországon néhány évtizeddel ezelőtt a szakcsoportok voltak, amelyeknek hagyományait érdemes feleleveníteni.) A termékpályás szövetkezésben a részfoglalkozású a főfoglalkozásúval nem kerül semmiféle érdekellentétbe, ezt ugyanis a minőségi verseny kizárja, hiszen azonos minőségű termékegységért azonos árat adnak. A fogyasztó elsősorban a termék minősége és ára alapján vásárol, s érdektelen abban, hogy a terméket az úgynevezett versenyszférán belül vagy kívül termelték. Ennek következtében minden termelőnek egyféle mércével mért jó minőséget kell előállítania, a kicsinek is, a nagynak is, a magángazdának és a kft.-knek is. (Specializált termelői értékesítő szervezetek) A dán szövetkezeti modell tapasztala-tait hasznosító közös uniós agrárpolitikai reform fő törekvése a termelőszervezetek erősítése az értékesítés folyamatában. Az agrárpolitika újjászervezésének fontos részét alkotják a gyümölcs- és zöldségtermelői

szervezetekről és a termelői csoportokról szóló rendeletek. 1. Termelői értékesítő szervezet (TÉSZ). A zöldség- és gyümölcstermelés területén működő termelői értékesítő szervezetek (TÉSZ-ek) a természetes vagy jogi személyiségű termelők közös értékesítésre és feldolgozásra létrehozott szervezete. Ezek a szervezetek meghatározott agrárrendtartási feltételek esetén EU-támogatásban részesülhetnek. A termelők közvetlen, illetve nonprofit jellegű piaci szervezeteinek intézményi támogatásán keresztül válik lehetségessé, hogy az egységesen jó minőségű termék olyan szállítási mennyiségben álljon rendelkezésre, amely meg tud felelni az élelmiszer-kiskereskedelmi láncok (például a Metro, a Cora, az Auchan stb.) növekvő követelményeinek. Dániában ebbe a kategóriába egy gombatermesztő társulás tartozik, de hasonló elven működnek együtt az üvegházi zöldség- és dísznövénytermesztők is. A TÉSZ-ek fő feladatai: – A termelés igényekhez való illesztése. – A tagok termékeinek forgalmazása a kínálat koncentrálásával. – A termelési költségek csökkentése és a termelői árak stabilizálása. – Környezetbarát természeti és hulladékkezelési módszerek alkalmazása. A termelők értékesítési együttműködése alkupozíciót hoz létre, megerősítve a termelők értékesítési folyamatban betöltött helyzetét. Tehát miközben folyik a verseny a családi vállalkozások között a minőség és költségtakarékosság vonatkozásában, nő az értékesítési biztonság, s csökken a kiszolgáltatottság. A termelők önszerveződő értékesítési szervezetei révén megtarthatják a közvetítői kereskedelem hasznát, emellett a fogyasztó is olcsóbban juthat friss zöldséghez, gyümölcshöz. 2. Termelői csoportok. A dán termelők zöme elvileg a termelői csoportok kategóriájába sorolt termékekkel foglalkozik, de szervezettségük jóval meghaladja az EU-átlagot, így kiemelt támogatásra nem jogosultak. Az Európai Unió a termelők jövedelempozíciójának megerősítésére és az elégtelen termelői szervezettség hiányából fakadó piaci értékesítési feltételek fejlesztésére a termelői csoportokról és társulá-saikról öt-hat évenként jelenik meg részletes törvényi szabályozás. Az Európai Unió intézkedéseinek hatására az EU-tagországokban az 1978. évi, elégtelennek ítélt 6–12%-os termelői érdekű piaci szervezettség mostanra megtöbbszöröződött, sőt, bizonyos ágazatokban megközelítette a 100%-ot. E szervezetek alapanyag-ellátó – beszállítói, tulajdonosi pozíciójú termelők részére üzemkiegészítő és értéknövelő – szolgáltatást végeznek a termékpálya fogyasztóig terjedő szakaszán mint feldolgozóipari-nagykereskedelmi vállalkozások, vagyis speciális funkciójú agrármarketing- és logisztikai szervezetek. – A termelői csoportok részéről szükséges, hogy annak érdekében működjenek, illetve jöjjenek létre, hogy a csoport tagjainak termelését és a termékek forgalmazását illetően közösen alkalmazkodjanak a piaci követelményekhez. – A csoport tagjai lehetnek egyéni termelők, valamint a mezőgazdasági termékek előállítása és azok jövedelmének növelése érdekében kizárólag mezőgazdasági termelőkből létrejött szervezetek. –

Az elismert termelői csoportok tagjai alapszabályban rögzített kötelezettségként vállalják termelésük egészének forgalmazását és kontrollálását. Az értékesítés központosítása magában foglalja az eladás előkészítését és a nagybani vevők részére való továbbadását. – A termelői csoport tagjai kötelezettséget vállalnak továbbá az általuk forgalmazott termék vagy termékcsoport vonatkozásában szabványok, minőségi tanúsítványok, szabályok, környezetkímélő eljárások alkalmazására és mindazon adatok szolgáltatására, amelyeket a rendelet előír. Jelenleg Magyarországon a termelői szervezettség egyetlen termék vagy ágazat vonatkozásában sem éri el az Európai Unió tagországaiban huszonöt évvel ezelőtt kritikusnak ítélt strukturális szervezettség minimumát. Emiatt nem tudnak érvényesülni megfelelő hatékonysággal a termelők pozíciójának erősítésére, a zavarok elhárítására, illetve a piac fejlesztésére irányuló agrárkormányzati intézkedések. (A magyar agrártársadalom és -érdekeltség) A dán modellel szemben a magyar agrárgazdaság számos, de a távlatosan követhető magyar agrárstratégiához nélkülözhetetlen identitási, szabályozási, finanszírozási, szerkezetváltási problémával küzd. Egyidejűleg kellene megfelelő választ adnia piacfejlesztési, piacszabályozási és vidékfejlesztési kérdésekre. Tenni kellene mindezt úgy, hogy növekedjék a fogyasztás élelmiszer-biztonsága és a környezet védelme is. Ezek közül néhány fontosabb: – Hogyan alakul a foglalkoztatottság és jövedelmezőség? – Lesz-e megfelelő piaca a magyar agrártermékeknek? – Mi lesz a mezőgazdasági nagyüzemek sorsa ? – Hogyan integrálhatók a részfoglalkozású kistermelők? – Marad-e vidéken megfelelő számú munkahely? – Hogyan tartható meg minél több ember a vidéki településeken? A rendszerváltoztatás időszakában végbement rendkívüli változások azt mutatták, hogy a mezőgazdasági nagyüzemek rendkívül sérülékenyek, s fokozottan ki vannak téve a politikai döntéseknek. Ennek következménye lett, hogy amikor egy-egy nagy termelőszövetkezet vagy állami gazdaság tönkrement, felszámolták, akkor egy-egy egész település vagy településcsoport lakói tömegesen váltak munkanélkülivé, lévén a mezőgazdasági nagyüzem volt a környék fő munkaadója. Vélhetően kisebb üzemméretek esetén több gazdaság marad talpon, éli túl a krízishelyzetet vagy vált profilt. A társasági (vállalati) formában működő nagyüzemekben a bérmunkásként foglalkoztatott tulajdonosok elveszítették vállalkozói önállóságukat, demokratikus döntésképességüket, s csökkentek megújulási lehetőségeik. A többcélú, társasági jogi keretben működő nagyüzemekben megnehezült a vállalkozás bővítése, a hasonló tevékenységet folytató vállalkozásokkal való összefogás. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a személyegyesítés alapján működő vállalkozásokkal (szövetkezetekkel mint termelői csoportokkal) szemben a tőkeegyesítés alapján működő vállalkozások egyre inkább az extenzitás irányába mozdultak. Így nem megtartják, hanem leépítik, szűkítik a vidéki lakosságnak az agráriumban való elhelyezkedését.

Ezekre a társas vállalkozásokra továbbá az is jellemző, hogy egyáltalán nem vagy csak szezonális munkacsúcsokban tudnak részfoglalkozású munkaerőt alkalmazni. Jelenleg széles tulajdonosi kör jellemzi a volt termelőszövetkezetekből alakult társaságokat. Tagjaik többsége passzív nyugdíjas, sok a foglalkoztatásból kiszorult dolgozó, s a fő részvénytulajdonosok a menedzsment tagjai. A folyamat – a kisrészvényesek elöregedése miatt – elsősorban a koncentrálódás irányába hat. Egyre kisebb réteg válik meghatározóvá a tőketulajdonban, aminek várható következménye a mezőgazdaságból élők közötti felgyorsuló jövedelemkülönbözőség és az onnan való elvándorlás lesz. Mire vezet ez a folyamat, ha még évekig változatlan marad? A dán vagy az osztrák példát befogadó (megfogadó?) szemléletváltásra lenne szükség. Ezt segíti szabályozásával az Európai Unió. A termékpályás szövetkezeti formában létrehozható önintegráció lehetne kitörési pont az agrárfejlesztésekben. E társulási forma különleges előnyei közé tartozik, hogy az egyetlen jogi keret, amely a változó tőke és változó tagság feltételeinek megfelel. Így folyamatosan bővíthető, megújítható a különféle nagyságú agrárvállalkozások személyegyesítő tevékenysége. Ez a keret teszi lehetővé, hogy részfoglalkozásban gazdálkodhasson valaki amellett, hogy a kis településen postás, tanító vagy éppen polgármester, mert a szövetkezetként működő termelői csoport összegyűjti, feldolgozza és piacra juttatja az ő termékét is. Minden gazdálkodóra kötelező a minőségi előírás, a szabványok. A pályázatoktól függ a jövedelemkiegészítő támogatás. Ilyen lehetne számos kistermelő, ha például félig önfenntartó gazdaságot működtetne. A társulásokban együttműködő önálló gazdák számára nálunk is személyes gazdasági érdek a minőség-ellenőrzés. Csak az azonos minőségű áru dolgozható fel egy technológiai rendszerben. Egy közösen működtetett termékpályaszakaszon az alkalmazott szabványok és a zárt technológiai igény miatt rendkívül gyors minőségi javulás következhetne be a termékfejlesztésben és a minőségi munkavégzésben. A különböző helyi viszonyok között gazdálkodók számára a társíthatóság kötelezően meghatározza a minőségbiztosításhoz nélkülözhetetlen szakmai feltételeket. Az alkalmazott technológia ugyanakkor nem menti fel a gazdákat a vállalkozás felelőssége, illetve kockázata alól. A jól gazdálkodók nemcsak megmaradnak, hanem fejlődni is tudnak, eltérő sebességgel növekedhetnek. A sikertelenek abba kényszerülnek hagyni ugyan a számukra eredménytelen tevékenységet, de más irányba orientálódhatnak, ha egyébként gazdagodik a falu. A jövő ígéretes lehetősége az újjáéledő Hangya Szövetkezeti Együttműködés, amely az Európai Unió jelenlegi normáinak megfelelő, de a magyar szövetkezeti hagyományokból táplálkozó egységes és termelői érdekeltségű szövetkezeti rendszert épít, miként száz évvel ezelőtt gróf Károlyi Sándor tette anyagi, erkölcs támogatásával, vagy mint Almási Balogh Elemér, aki több évtizedeken keresztül építette, formálta és

versenyképességében erősítette a Hangya szövetkezeteit. Mindehhez segítséget nyújt a dán modell, amely az EU legfejlettebb, legátgondoltabb és leghatékonyabb, ezáltal a fenntartható fejlődést szolgáló agrártermelői rendszere. Összességében alapvetésként elfogadhatjuk, hogy sikeres európai uniós csatlakozásunk nem állhat meg a joganyagok átvételénél, hanem azokon túlmenően kiemelke-dően fontos feladatot jelent a versenyképes civil gazdasági környezet és intézményrendszer megteremtése. Ez természetes módon leginkább a gazdálkodók feladata, noha az állam katalizáló szerepe nélkülözhetetlen a folyamat felgyorsításában. A magyar agrár- és vidékfejlesztési politika nem elégedhet meg az Európai Unió követelményeinek átvételével, hanem hosszú távú nemzeti érdekeink védelmében sajátos utat kell tervbe vennie és megvalósítania, miként a dánok tették az elmúlt másfél évszázadban kormányokon és pártokon átívelő módon. Ezt üzeni nekünk a dán modell.